

«Сэрца людское яднаецца з сэрцам сусвету...»

«Дзяўчынка Рабека жыла тры гадзіны і 44 хвіліны, была залішне слабая, каб прыўзняць на вачах павекі. Духойная візія яе бацькі Джонса дала яму магчымасць убачыць, што вартасць жыцця не залежыць ад гадзінаў, дзён і гадоў, не залежыць і ад таго, з якой колькасцю людзей звязаны чалавек, які ўплыў ён мае на гісторыю чалавецтва... Вартасцю жыцця ёсць само жыццё.

Некалькі гадзін жыцця дзяўчынкі Рабеці маюць такую ж вартасць, як і доўгае жыццё Бетховена, Шагала, Гандзі...а нават Езуса.

...Ганаруся тым, што я прымаў удзел у стварэнні гэтай чудоўнай кнігі пра дзяўчынку Рабеку, якую напісаў яе бацька... якая дае надзею, у якой смутак вядзе да радасці, а боль вядзе да ўдзячнасці...»

**Генры Наўвэн «Sabbatical Journey.
The diary of his final year».**

Прыемна часам падумаць, што нібыта і я прымала ўдзел у стварэнні добрых кніг гарадзенскага пісьменніка Аляксея Карпюка, таму што жыла ў адзін час у тым самым горадзе, дзяліла з ім нягоды і радасці настолькі, наколькі ён далучаў мяне да сваёй душы, да сваёй творчасці. Удзячная яму за перажыванне ад тых падзеяў, якія, здавалася, былі пазбаўлены сэнсу, удзячная за дараванне мне маіх жаночых капрызаў, за тое, што быў тут, падымаў наш дух, спрабаваў змяніць наша шэрае жыццё, унесці ў яго крыху каляровасці, за

тое, што абраў прафесію пісьменніка (лічыў яе рамантычнай!), а я абрала прызвание паэткі, – ён сваім выбарам надаў упэўненасці майму выбару... Тут, на скрыжаванні межаў, народаў, культур і моваў, дзе мову нашага выбару большасць усур’ёз не прымае, нібы наша мова ёсць нейкі цень, дзе людзі ніяк не могуць разабрацца, хто яны – беларусы ці палякі, таму размаўляюць па-расейску.

Мне пашанцавала ў Гародні на літаратурных настаўнікаў – Аляксея Карпюка і Васіля Быкава!

Наша жыццё па-суседству з Аляксеем Карпюком мела адрэзак 35 гадоў – ад 1957 да 14 ліпеня 1992 года. У гэты сумны дзень Аляксей Карпюк памёр у сваёй кватэры па вуліцы К.Каліноўскага пасля цяжкай анкалагічнай хваробы і пахаваны на горцы заслужаных людзей Гародні на могілках каля «Азота».

На той час як мы з ім пазнаёміліся ў Гародні, яму было 37 год.

Аляксей Карпюк нарадзіўся 14 красавіка 1920 года на хутары каля вёскі Страшава. Быў любімым сынам у бацькоў, але ўвесь час хваляваўся, што маці болей любіць малодшага брата Валодзю. У дзяцінстве любіў пасвіць каровак і так стараўся іх напасвіць, каб маці яго пахваліла. Недалёка ад іх хутара, у вёсцы Мастаўляны, нарадзіўся Кастусь Каліноўскі. Знешне яны нават былі падобныя. У іх продкаў былі адны могілкі. Гэтыя мясціны цяпер знаходзяцца ў Польшчы.

Вучыўся ў Вільні і Наваградку, дзе пачалося яго сяброўства на ўсё жыццё з будучым прафесарам Брэсцкага ўніверсітэта, крытыкам Уладзімірам Калеснікам.

Пазней У.Калеснік успамінаў: *«Мы пазнаёміліся з Аляксеем Карпюком адразу пасля ўз’яднання Усходняй і Заходняй Беларусі ў Наваградку, у беларускай сярэдняй школе, якая ўтварылася на базе пераехаўшай з Вільні Беларускай гімназіі [...] Карпюк [...] прайшоў камсамольскае падполле, зведаў допыты ў паліцыі, адседжваў тэрмін у турме за спробу ўцячы ў СССР падлеткам у 1934 годзе [...]».*

Бліжэй пазнаёміліся мы з Карпюком у Наваградскім педвучылішчы, якое спешна было адкрыта недзе ў пачатку 1940 года і сцягнула ў свае інтэрнаты [...] частку вучняў з дзесяцігодкі і групу пераросткаў [...].»

Сэрца людское яднаецца з сэрцам сусвету...

[...] У пакоі нумар шэсць стыхійна ўзнікла харчовая камуна [...]. Мы, хто жыў бліжэй, прывозілі з хаты прадукты кожны тыдзень [...]. Карпюк ездзіў дадому толькі на канікулы. Пасля канікулаў [...] Карпюк прывалакаў гару смакаты: цэлага кумпяка, паляндвіцу, каўбасы, пару апольцаў сала таўшчынёю на ўсе пяць пальцаў.

[...] Ён устанавіў сабе спартанскі рэжым: схопліваўся з ложка на світанні, хутка апранаўся і для спортзарадкі [...] аббягаў газетныя кіёскі, купляў [...] газеты, прачытваў на бягу і прыносіў у пакой прыгаршчы сенсацый.

[...] Аляксей бег на кухню, выпрошваў колькі трэба порцый супу на вынас, прыносіў у пакой і, стукаючы лыжкай па вядры, [...] клікаў падмацавацца ды ісці на заняткі» [...]. (Калеснік У. Плён творчасці – дослед жыцця // Усё чалавечае, Мн., 1993. Далей цытаты будуць таксама па гэтай кнізе.)

Вайна. У вайну Аляксей Карпюк спачатку ўваходзіў у склад падпольнай дыверсійнай групы. Быў разам з братам Валодзем арыштаваны і адпраўлены ў Беластоцкую турму, а адтуль у канцлагер Штутгоф... 9 мая 1992 года я прывяла да іх у кватэру перакладчыцу з Лондана - паэтку Веру Рыч. Хворы Карпюк з прыемнасцю паразмаўляў з ёю па-ангельску, а для ўсіх на беларускай мове яшчэ раз апавёў, як ён уцякаў са Штутгофа. Стомлены ўцёкамі, ён пераначаваў у гумне на сене. На досвітку палонны англічанін, які працаваў на немца, агледзеў яго, прынёс яму хлеба, вопратку і паказаў, у які бок трэба ісці...

Брат Аляксея, Валодзя, таксама хацеў тады ўцячы, але не змог. Яго білі палкамі, пасадзілі ў карцэр, павесілі на спіну мішэнь – маглі стрэліць кожную хвіліну. Але ён надта цешыўся, калі атрымаў ад брата з волі ліст. Валодзя таксама ўцёк пасля году і васьмі месяцаў, калі нявольнікаў сваім ходам пераводзілі са Штутгофа ў іншы лагер.

Аляксей Карпюк пасля лагера зноў прыняў удзел у партызанскай вайне. У 1944 годзе быў камандзірам партызанскага атрада імя Кастуся Каліноўскага. У 1944-1945 гадах служыў у Савецкай Арміі шэраговым наводчыкам 756 стралковага палка 150 Берлінска-Ідрыцкай дывізіі. Двойчы быў паранены. У баях за Берлін Карпюк так ваяваў, што камбат Кучэрын прадставіў яго на званне Героя

Савецкага Саюза, аб чым нават паспеў паведаміць бацькам у лісце. Але Героя Карпюку не далі, паколькі ён «заходнік» і быў у Штутгаве. На чацвёрты дзень баёў, 26 красавіка, у 13.11 на подступах да Рэйхстага непадалёк ад Карпюка ўзарвалася пяхотная міна, асколкамі разваліла яму плечы... Першую дапамогу аказалі ў палявым шпіталі, неяк зашылі і адправілі ў шпіталь у Познань, аб чым Карпюк падрабязна напісаў у сваім «Баявым дзённіку камандзіра партызанскага атрада імя Кастуся Каліноўскага»... У Гародні яму зрабілі тры аперацыі. Сяргей Прытыцкі як дэпутат Вярхоўнага Савета Савецкага Саюза напісаў ліст у Маскву, дамогся, каб Аляксея Карпюка паклалі ў шпіталь Скліфасоўскага... З вайны Аляксей Карпюк жыве без правага лёгкага і чатырох рабрын. Усе лічылі яго дзіваком, што не выпівае спіртнога, не курыць, шмат і абы-чаго не есць, ходзіць з кіем... Ён нават прыдумаў сабе «хобі» – калекцыянаваў кіі, вялікім даверам было заслужыць у Карпюка ў падарунак бамбукавыя кій. А прычына таму была вельмі сур'ёзная. І ведалі пра яе толькі родныя і сябры. І выбраў сабе «ціхую» прафесію настаўніка ды пісьменніка... з-за гэтай інваліднасці, якую не афішаваў...

Калі ўвосень 1991 года Карпюк паехаў у Бараўляны на апошнюю сваю аперацыю на страўніку, мудры і добры хірург аперацыю рабіць адмаўляўся, казаў, што з адным лёгкім Карпюк можа не перанесці аперацыю. Васіль Быкаў неяк упрасіў хірурга сваім аўтарытэтам. І падаравалі Аляксею Карпюку амаль цэлы год жыцця...

Пасля вайны, у 1949 годзе, скончыў аддзяленне англійскай мовы Гарадзенскага настаўніцкага інстытута. Працаваў загадчыкам Сапоцкінскага райана /1949-1951/, дырэктарам Біскупіцкай сямігодкі ля Ваўкавыска /1951-1953/, у Гарадзенскім педінстытуце /1953-1955/, у абласной газеце «Гродзенская праўда» /1955-1957/, уласным карэспандэнтам газеты «Літаратура і мастацтва», а ў 1961 годзе скончыў літаратурныя курсы ў Маскве і ўладкаваўся дырэктарам агенцтва «Інтурыст» у Гародні.

На кожным месцы працы (а Карпюк знаходзіў увесь час працу кіраўніка) у пачатку дня ён «кіраваў» падначаленымі, а пасля дэманстратыўна выцягваў з таемнай схоўкі друкарку і сядзеў працаваць сам. Стамляўся... Выходзіў прайсціся. Хадзіў ён хутка, можна сказаць, падбегам, пры сустрэчы размаўляў вельмі мала,

таму што галава была занятая думкамі пра тое, над чым ён працаваў. У такія моманты людзі крыўдзіліся, што Карпюк да іх няўважлівы, што не хацеў іх выслухаць, а ім так трэба было паразмаўляць. Аднойчы забягае ў двор майго дома, а я перад пад'ездам каля каляскі, у якой спіць мая дачка, размаўляю з суседкай. Ён паклікаў мяне і кажа: «Калі збіраешся пісаць, з суседкамі не сябруй, яны табе працаваць не дадуць...» Я паверыла яму... і цяпер размаўляю з коцікамі. Калі пачаў працаваць дырэктарам Музея гісторыі рэлігіі, патэлефанаваў мне і кажа: «Данута, не злуй толькі, я цябе на працу ўзяць не магу, у адным месцы дастаткова аднаго пісьменніка. Я ж працаваць не буду, толькі ранкам і пасля абеду буду прыходзіць і даваць ім распараджэнні, а пасля я буду пісаць. А ты ж захочаш рабіць тое самае...»

Пасля вайны людзі з Заходняй Беларусі пераязджалі ў Польшчу, уцякалі ад калгасаў. Карпюкі пераехалі на Беларусь. Гэта быў свядомы выбар. Уладзімір Карпюк мне растлумачыў, што вёска Страшава тады ўваходзіла ў склад Ваўкавыскага раёна, а бацька ў вайну сваё гумно спаліў, таму што немцы ў іх гумне зрабілі назіральны пункт за чыгункай. Зямля была надта дрэнная... Маці аднойчы ўцякала ад немцаў са сваёй хаты ды схавалася ў балота. Думала, што перасядзіць там нейкі час і вылезе. Але багна яе засмактала, вылезці сама не змагла. Выратавала яе суседская дзяўчынка, якая пасвіла каровы. Ubачыла над балотам адно галаву. Спалохалася, пабегла дахаты, прывяла дзеда. Маці выцягнулі з багны, адхадзілі. Перадалі бацьку і Алёшу ў партызаны. Там быў і лекар. Але ў яе пачаўся востры прыступ малярыі, а лекаў неабходных не было... Гэта сталася адной з прычынаў, чаму пасля вайны сям'я пераехала ў горад. Бацьку ў Ваўкавыску, як заслужанаму партызану, прапанавалі працу дырэктара быткамбіната, у складзе якога быў млын і хімічэстка. Дом у Страшаве ім абмянялі на хату ў Ваўкавыску, гэта была невялікая хата на вуліцы Баграціёна. Маці і ў горадзе пажыла нядоўга.

Не адзін Аляксей Карпюк з Беларэччыны пасля вайны заняў сваё месца ў беларускай літаратуры. Пераехалі сюды літаратуразнаўцы Серафім Андраюк і Уладзімір Казбярук, паэт Пятрусь Макаль.

Калі ў часопісе «Маладосць» (№1 за 1965 год) была апублікавана разгорнутая біяграфія Карпюка «Мая Джамалунгма», мюнхенская газета «Бацькаўшчына» змясціла станоўчы водгук...

Якраз у гэты час партыя вырашыла заняцца ідэйным воблікам літаратараў, пачалі шукаць ахвяры для ідэалагічнай барацьбы. Пахвала мюнхенскай газеты была кампраматам на Карпюка. Але ён не збіраўся каяцца. Пачалі «выхоўваць» як у вобласці, так і ў сталіцы і па літаратурнай, і па партыйнай лініі.

«Чатыры гады я працаваў загадчыкам «Інтурыста». Калі ж у мюнхенскай «Бацькаўшчыне» з'явілася хвалебная рэцэнзія на маю аўтабіяграфію з «Маладосці», сакратар абкама партыі Міцкевіч даў загад мяне з «Інтурыста» прагнаць па прынцеце: калі вораг хваліць, значыць, я кепскі [...] дакуль у нас будуць цягнуцца рэцыдывы мінулага ды практыкавацца звычай: раней збэсціць чалавека, затаптаць, а потым ужо разбірацца – вінаваты ён ці не?», – казаў Карпюк, выступаючы на V з'ездзе пісьменнікаў 16 мая 1966 года.

Пачалі шукаць у архівах Штутгорта кампрамат, знайшлі квіткі пераводаў на грошы... Беласточчына была далучана да Прусіі, сваякам вязняў дазвалялася высылаць невялікія сумы на самае неабходнае, напрыклад, на мыла ды зубную шотку. Не заўсёды гэтыя грошы траплялі ў рукі, але распісацца, што атрымаў, вязень мусіў. Спецработнік архіва прыдумаў сваю версію, што Карпюку плацілі фашысты за пэўныя несумленныя паслугі. Пад сумненне ўзялі ўцёкі з лагера. Так Карпюка выключылі з партыі. «Мая Джамалунгма» засталася толькі ў часопісным варыянце і ніколі не перадрукоўвалася ў кнігах аўтара да 1991 года.

У 1970 годзе Аляксея Карпюка ўзнагародзілі ордэнам Залатога Крыжа Польшчы «Virtuti Militari». У гэты ж час сакратар Гарадзенскага абкама партыі Міцкевіч атрымаў ордэн за баявыя дзеянні, а сам усю вайну знаходзіўся недзе ў глыбокім тыле за Уралам. Аляксей Карпюк, як малое дзіця, пры сустрэчы спытаў сакратара, за якія заслугі далі яму ордэн, калі ён не ваяваў... Сакратар раззлаваўся, склікаў «тройку»... Яны пад пагрозай прымусілі камандзіра брыгады Вайцяхоўскага, разам з якім ваяваў Карпюк, напісаць на яго данос. Той напісаў, пасля апрытомнеў і напісаў, што Карпюк быў сумленным партызанам. Але «тройку» задавальняў першы варыянт.

Паслалі ў Беласток агентаў, выклікалі са Страшава мужчын, трымалі іх некалькі дзён, каб і яны падпісалі паперу, што Карпюк быў кулак, здраднік і антысаветчык... Страшаўцы не падпісалі. Калі іх выпусцілі, яны паехалі ў Варшаву да першага сакратара польскай партыі. Той патэлефанаваў у Маскву, адтуль патэлефанавалі Пятру Машэраву... Машэраў сам займаўся справай Карпюка, нават з'ездзіў у Страшава, каб паглядзець Карпюкову былую гаспадарку.

Пакуль цягнуўся працэс, Карпюка не бралі на працу нават вартаўніком. Урэшце на бюро ЦК камуніста Карпюка аднавілі ў партыі, але вынеслі яму вымову за няправільныя паводзіны, што са сваімі крыўдамі не ішоў непасрэдна да кіраўнікоў партыі, а выступаў з імі на сходах, з'ездах... перад беспартыйнымі людзьмі.

Справу Аляксея Карпюка выцягнулі яшчэ раз ужо ў 1990 годзе. Часопіс «Политический собеседник» апублікаваў бездапаможную фальшыўку нейкага старога камуніста Ледзянёва, які ўсе абвінавачанні са сфабрыкаванай папкі ператрос зноў.

Карпюк падаў у суд на часопіс і яго аўтара. Судовая справа вялася ў Гародні. Абараняў Аляксея Нічыпаравіча мінскі адвакат Лукінаў В., які ў той час дапамагаў Беларускаму Народнаму Фронту «Адраджэньне». На судовым працэсе прысутнічала дэмакратычная моладзь, журналісты незалежнай гарадзенскай газеты «Перспектыва», інтэлігенцыя, сябры Карпюка. Быў адзін цудоўны зямляк, які нейкі час працаваў з Карпюком на чыгунцы, ён растлумачыў, што нашыўкі з дубовымі лісткамі на шапцы і каўняры, якія насілі ўсе чыгуначнікі свету, гэты «гісторык» паблытаў з фашыстоўскімі нашыўкамі.

Аляксей Карпюк бліскуча выйграў судовы працэс і назаўсёды ачысціў сваё імя і імя свайго роду. Часопіс быў аштрафаваны за паклёпніцтва на 500 рублёў, а яго аўтар на 50 рублёў. Ледзянёў грошы прыслаў паштовым пераводам Аляксею Карпюку, які пераадрасаваў іх назад Ледзянёву... Газета «Перспектыва», якая ўсёй рэдакцыяй прысутнічала на судзе, змясціла на першай старонцы фотаздымак Аляксея Карпюка з яго ўнукамі.

Але прайшоў час, былы сакратар абкама Міцкевіч, на пенсіі і хворы, знайшоў у Маскве Карпюка і сказаў яму проста: «Прости, Алёша...»

«Аляксей Карпюк як пісьменнік і грамадзянін ішоў у ліку прадвеснікаў дэмакратычнага і гуманістычнага абнаўлення грамадства...» – успамінаў У.Калеснік. Летам 1989 года, пасля з'езда БНФ у Вільні, Аляксей Карпюк выступаў з заключным словам на першым інфармацыйным мітынгу БНФ «Адраджэньне» на стадыёне ў Гародні перад 10 тысячамі людзей.

Гэтага яму не забылі. Зімой 1990 года стары камуніст і камандзір савецкай партызанкі не быў дапушчаны да выбараў у Вярхоўны Савет маладымі камуністамі: іх першы сакратар гарбачоўскай перабудовы Забродскі спалохаўся, што ў адной акрузе з Карпюком у яго, Забродскага, значна меней шансаў. Прызналі незаконным сход аддзялення Саюза пісьменнікаў, які вылучыў свайго кіраўніка ў кандыдаты, таксама і сход тэрытарыяльны, на якім прысутнічала больш за 300 працоўных-выбаршчыкаў.

Літаратурная моладзь Гародні ладзіла пікеты ў абарону Аляксея Карпюка, я таксама была тады маладой і не прапускала тыя пікеты, яны ў той час адбываліся без заявак на вуліцы Савецкай, перад вокнамі будынка гарвыканкама.

Калі пачалася гарбачоўская перабудова 1985 года і нацыянальныя меншасці нашага горада і вобласці пачалі яднацца ў нацыянальныя саюзы, Карпюк не проста быў ініцыятарам іх аб'яднанняў, ён стаў лідэрам палякаў, габрэяў, літоўцаў, татараў. Сам шукаў актыўных прадстаўнікоў, сам склікаў сходы, ініцыятыўныя групы, афармляў дакументы, ствараў творчыя эліты. Часамі пасылаў мяне або Алеся Чобата на ўстаноўчыя сходы.

Габрэі атрымалі на вуліцы Багдановіча сваё памяшканне для грамадскіх сустрэч, прыходзілі ў музей, перад шафай з экспазіцыяй Аляксея Карпюка доўга стаялі, глядзелі, уздыхалі і плакалі, казалі, што гэта святы чалавек, што мы молімся за яго, што, калі б не ён, і нас бы тут не было...

Музей Максіма Багдановіча пачынаўся ў Гародні дзякуючы Аляксею Карпюку. Першую кватэру ў доме па вуліцы М.Багдановіча, 1 вызвалілі таму, што па ініцыятыве Карпюка на гэтым доме з'явілася мемарыяльная дошка. Дарэчы, усе літаратурныя мемарыяльныя дошкі ў Гародні як польскіх, габрэйскіх, так і беларускіх пісьменнікаў

былі ўсталяваныя па ініцыятыве Аляксея Карпюка. А цяпер іх амаль не засталася...

Заехаў Аляксей Карпюк ажно ў Яраслаўль па сваіх пісьменніцкіх справах. Ён памятаў і пра тое, што ў гэтым горадзе жыў Максім Багдановіч і там засталіся яго сваякі. У іх стаяў куфар з паперамі паэта і яго бацькі. Сваякі аддавалі ўвесь куфар, але Карпюк узяў столькі, колькі мог прывезці: метрыкі хросту і смерці, фотаздымкі са штампамі гарадзенскіх майстроў, шкатулку, якую Адам падараваў Марыльцы ў Гародні, пяровую жабку, якую Вадзім зрабіў для брата Максіма. Усё гэта захавалася і цяпер знаходзіцца ў музеі.

Калі ў 1981 годзе святкавалі 90-годдзе з дня нараджэння Максіма Багдановіча, мастакі па ініцыятыве Яўгена Шунейкі да юбілею паэта адчынілі выставу народнага мастацтва. Самі Шунейкі ўсёй сям'ёй выткалі габелен «Крыніца жывой вады». Калі скончылася выстава, усе творы мастацтва былі падараваныя фондам будучага музея. Іх мастакі прынеслі ў пакой Саюза пісьменнікаў, які знаходзіўся тады ў доме Элізы Ажэшка.

Аляксей Карпюк пайшоў па чыноўніцкіх калідорах, на музей Багдановіча выдзелілі адну штатную адзінку, якую Карпюк разам з Максімам Танкам праз абкам партыі перадалі мне. У школе, дзе я працавала, была я «неудобной», як сказала адна калега, ды ў мяне было такое становішча з хворым мужам, што я ўжо знаходзілася проста на мяжы. У музеі пачалося ўсё па-старому, але на пэўны час Карпюк і Танк выратавалі мяне ад савецкіх начальніц...

У 1977 годзе з Полацка пераехаў у Гародню Рэспубліканскі музей гісторыі рэлігіі і атэізму. Аляксей Карпюк стаў першым дырэктарам гэтага музея. З Полацка пераехала загадчыца фондаў Ніна Ляшчонак з сям'ёй, Карпюк дапамог ёй атрымаць у Гародні кватэру. Астатніх супрацоўнікаў Аляксей Карпюк набіраў сам з маладых. Валодзя Кіслы скончыў геаграфічны факультэт БДУ і меў накіраванне некуды ў вясковую школу. Карпюк браў Валодзю на працу без накіравання, трэба было за Валодзю пазмагацца. Цяпер гэта адзін з галоўных рэстаўратараў абразоў і сакральнага мастацтва, цікавы, самабытны мастак...

Пад музей вызвалілі будынак базыльянскага кляштара, ён быў занядбаны, у сутарэннях кляштара яшчэ знаходзілася шмат

трупай. Карпюк праводзіў эксгумацыю. Унутры святыні знаходзілася таварыства ДАСААФ, якое не хацела саступаць памяшканне музею. Карпюк распачаў рэстаўрацыю касцёла і кляштара, якраз прыблізна ў гэты час археолаг Міхась Ткачоў з Ігарам Чарняўскім праводзілі раскопкі гістарычнай часткі Гародні і на падворку базальнаў знайшлі падрубы царквы, якая была равесніцай Каложы... Аляксей Карпюк нават паспеў змясціць крыжы на вежах касцёла, але партыйныя кіраўнікі тут жа іх загадалі зняць. Нейкі час усё ж яны пацешылі вочы гарадзенцаў.

Я ўжо і не ведаю, па якой прычыне Аляксей Карпюк пакінуў у 1981 годзе музей, магчыма, проста пайшоў на пенсію, каб кіраваць толькі аддзяленнем пісьменнікаў... Створаная ім каманда ў 1985 годзе адчыніла першую экспазіцыю на другім паверсе ў былых келлях і ў падвальным памяшканні. Экспазіцыя апавадала пра каталіцтва, цікавыя былі першыя выданні Бібліі і Мшалаў, абразы, келіхі, вопратка святароў, дэталі слупкіх паясоў, ушытыя ў арнаты. У падвальным памяшканні прадстаўлены быў макет Апостальскай сталіцы са славытым пляцам Святога Пятра, які стаў цяпер такім блізкім (хто туды з'ездзіў, а хто аглядаў па тэлебачанні). А тады мы ўбачылі яго ўпершыню. Стварала гэтую экспазіцыю таленавітая супрацоўніца Людміла Карнілава, у якой Карпюк знайшоў сваю верную паслядоўніцу, яна цяпер працуе дырэктарам Музея рэлігіі, які, на жаль, перажывае не лепшыя часы.

Першы біскуп на Беларусі Тадэвуш Кандрусевіч, які пасля кіраваў касцёламі ў Расеі, а цяпер ужо як мітрапаліт вярнуўся на Беларусь, наведваў экспазіцыю музея і быў захоплены, я яго суправаджала, бо ён папрасіў мяне аб гэтым. Экскурсіі яму праводзіць не трэба было, ён сам мог правесці ў тым музеі экскурсію. Скажаў, што, калі уніятam удацца вярнуць гэты храм для набажэнстваў, паколькі ён належаў ім гістарычна, можна было б захаваць музей пры уніяткім /грэка-каталіцкім/ касцёле.

Апроч каталіцтва, на першым паверсе была створана экспазіцыя праслаўнай рэлігіі, а таксама некалькі невялікіх пакойчыкаў у келлях паміж першым і другім паверхамі былі аддадзены для мусульманства ды іудаізму.

У прасторы самой святыні адбываліся канцэрты, была там залька для канферэнцый, ладзіліся там выставы этнаграфіі і святы калядаў, гукання вясны, вывучаліся старажытныя абрады нашых продкаў... Загадчыца бібліятэкі музея Вікторыя Тарасевіч ездзіла ў камандзіроўкі ды збірала унікальную бібліятэку. Збіральнікамі музея былі выратаваны кнігазборы ксяндза Адама Станкевіча... Мелі яны «жывыя грошы», каб ездзіць у экспедыцыі па вобласці і за яе межы, шмат духоўных скарбаў яны паспелі выратаваць і адрэстаўраваць.

Што ж атрымалася з атэзізмам? Чыста партызанская акцыя Аляксея Карпюка. На сродкі, якія выдаткоўваліся на атэзізм, Аляксей Карпюк набыў у Маскве «спадарожнік» серыі «космас». Ён быў завялікі, каб змясціць яго ў экспазіцыю, каб усталяваць у прыгожым, утульным, старым дворыку кляштара базыльянаў. Як сучасны помнік яго паставілі на вуліцы Горкага за кінатэатрам «Космас», якраз насупраць вокнаў кватэры Аляксея Карпюка. А ці сам Аляксей Нічыпаравіч выбіраў гэтае месца, ці вырашылі архітэктары горада, я ў яго не запытала.

Цяпер ад «спадарожніка» засталася пляцоўка і тры рознага ўзроўню шпілі, на якіх ён трымаўся. Дзюралюмініевую аблямоўку нехта аблупіў, таму знялі і металічны каркас...

Увесну 1992 года ў Музей гісторыі рэлігіі прыйшлі праваслаўныя манашкі. Спачатку ў суправаджэнні міліцыі яны пачалі выкідаць дакументы музея з дапаможнага памяшкання, дзе працавалі супрацоўнікі. Інтэлігенцыя, моладзь спрабавалі іх стрымаць. У гэтай акцыі стрымлівання браў удзел першы дырэктар музея Аляксей Карпюк. Але міліцыя была ўзброеная дубінкамі. Маёмасць навуковых супрацоўнікаў была выкінута на вуліцу і па магчымасці панішчана. Пасля была заваявана ўся прастора музея, а яму выдзелілі дапаможныя будынкі і вельмі прыгожы сярэднявечны палац па вуліцы Замкавай з вельмі прыгожым унутраным дворыкам...

Аляксей Карпюк быў ля вытокаў стварэння ў Гародні і вобласці супольнасці літаратараў. Калі стварылася літаратурнае аддзяленне ў 1965 годзе, сяброў Саюза пісьменнікаў было чацвёрта – Карпюк, Быкаў, я і Міхась Дуброўскі, які быў «кандыдатам» у Саюз пісьменнікаў ад моманту яго ўтварэння. Неўзабаве быў прыняты крытык, выкладчык педінстытута Аляксей Пяткевіч, цяпер прафесар.

Карпюк кіраваў абласным аддзяленнем Саюза пісьменнікаў у 1965-1972г. і ў 1978-1992г. Калі ж у 1972-1978г. сакратаром аддзялення быў выбраны Васіль Быкаў, то кіраваў ім усё роўна Аляксей Карпюк. Васіль Быкаў у той час быў заняты ўласнай творчасцю, якая выходзіла за межы Гарадзеншчыны і Беларусі: ставіліся кінафільмы па сцэнарах твораў Быкава, тэатры стваралі п'есы па матывах яго аповесцей. А пасля Быкаў зусім пераехаў у Менск.

Духоўным лідэрам нашага рэгіёну быў Аляксей Карпюк. Ён не забываўся дзяліцца з усімі ўсім. Дапамагаў кожнаму, хто пачынаў, спачатку апублікаваць твор у раённай, абласной газеце, звычайна сам вазіў твор разам з аўтарам у сталіцу... У Карпюка была патрэба дзяліцца з іншымі ўсім, што ён меў. Езусу на пустыні вучні прынеслі пяць боханаў хлеба і дзве рыбы. Ён падзяліў на пяць тысяч мужчын, апрача жанчын і дзяцей. Паелі, і засталася 12 кошыкаў астаткаў. А гэта і пра нас. Нікому не прыемна прасіць, але прыемна аддаваць. Калі тое, што маем, хаваем ад іншых, яно і праўда знікае. А ў чалавеку ўтвараецца пустэча, якая з гадамі робіць яго абыякавым да ўсяго. Калі ж дзелімся тым, што маем, і малое вырастае да вялікага.

Аляксей Карпюк быў таленавітым арганізатарам святаў, юбіляяў, спатканняў, канферэнцый... Ён любіў гэтую справу. Шмат якія святы і дні літаратуры планаваліся ў Менску: рэспубліканскія дні, тыдні, дэкады, міжрэспубліканскія і паміж паасобнымі рэспублікамі, а таксама прыезджалі госці з краін сацыялізму. Іх прымаў Карпюк у Гародні, паказваў ім горад, які ведаў і любіў. Што праўда, у склад беларускіх дэлегацый у паездкі за мяжу нас з правінцыі не ўключалі, часцей бралі Быкава. Але Карпюк сам умеў знайсці магчымасць, каб туды паехаць, калі толькі не быў у апазіцыі да канторы, якая кантралявала паездкі за мяжу.

Памятаю, як праходзілі дні польскай літаратуры, калі вялікая група пісьменнікаў, польскіх і беларускіх, раз'ехалася па ўсіх абласцях, а пасля аб'ядналася ў Наваградку і на Свіцязі, а пасля раз'ехалася зноў. Здаецца, у 1976 годзе. Цёпла было. А як прыгожа праходзілі стагоддзе Цёткі ў Старым Двары ў 1976 годзе, дзевяностагоддзе Багдановіча ў Гародні ў 1981 і стагоддзе Купалы ў 1982 годзе ва ўрочышчы Пышкі, на якое прыехала шмат гасцей з Менска, Коўна і Калінінграда! Гэта было ўрачыстае свята паэзіі,

цяпер такіх святаў не праводзяць... Мела яно глыбока нацыянальны змест.

Па ініцыятыве Аляксея Карпюка таксама адбываліся прыгожыя літаратурныя святы і спатканні. У 1988 годзе запрасіў Аляксей Карпюк да нас літаратараў з Беластока, уключыў у склад гэтай групы і гарадзенцаў. Мы паказвалі ім Слонім, Наваградак, Нясвіж, выступалі разам перад моладдзю. Завезлі іх у Менск, паказалі метро і Дом літаратараў, дзе адбылася размова з кіраўнікамі і выдаўцамі, рэдактарамі часопісаў. Гарадзенцы гасцявалі ў Калінінградзе. Уся Прыбалтыка прыязджала да нас, а нашы – да іх. Праўда, без мяне, бо я працавала ў школе, мяне не вызвалілі, ніхто не хацеў замяняць мае ўрокі...

І былі розныя чыста сяброўскія спатканні, напрыклад, паездкі да Ларысы Геніюш...

Аднойчы Аляксей Карпюк паклікаў мяне, паехалі да Геніюшаў, узялі ў машыну Ларысу і Янку, завезлі ў Белавежскую пушчу паглядзець зуброў. Але па пушчы пагуляць, пазбіраць баравічкі нам не дазволілі. У вялікім загарадзе пасвілася сям'я зуброў, былі яны далёка ад дарогі. Аляксей Нічыпаравіч перадзыгнуў праз плот і пайшоў да зуброў. Адышоўся далёка ад плота. Зубр не звяртаў на яго ніякай увагі, блізка падпусціў... А пасля як павернецца, як пабяжыць на Карпюка, а Карпюк уцякаць... А мы стаім – і не ведаем, што нам рабіць... Карпюк пераскочыў праз плот адным махам, зубр урэзаўся ў слуп так, што гэты магутны плот амаль не разваліўся...

Паехалі мы па Гарадзеншчыне, можна сказаць, па мясцінах Карпюка. На возеры Свіцязь мы не плавалі, даючы возеру зразумець, што шануем яго чысціню і таемнасць. У пушчанскай вёсцы Грынкі Карпюка ведалі з партызанскага часу, віталіся з ім, як з братам. Мы выступалі разам – Быкаў, Карпюк і я. Звычайна, Карпюк любіў адказваць на пытанні, ды і ўмеў ён зацікавіць людзей выступленнем, яму прыходзіла з залы шмат цыдулачак. Ён любіў тэатр, пісаў п'есы і сцэнары па сваіх аповесцях, але партыйная цензура была да яго сцэнараў асабліва жорсткай. Яго выступленні перад слухачамі – гэта быў тэатр, у якім ён быў галоўным рэжысёрам і акторм, але ўся зала таксама пераўтваралася ў актораў. Быкаў звычайна падаваў яму запісачку з пытаннем: хто яму болей падабаецца – бландынкі

ці brunetкі... Карпюк чытаў пытанне ўголос, пасля паварочваўся да нас і казаў: «Гэта вашы штучкі!»

Але жарты ён любіў, сам пра сябе не прыдумваў, а ствараў прыгодамі свайго жыцця анекдоты і любіў, як Быкаў іх апавядаў пры ім. Часам папраўляў, што ўсё не так было, а іначай... Пасля той аперацыі ў Бараўлянах ён зрэдку тэлефанаваў мне, прасіў зайсці і аддаваў аўтографы, картачкі, запісачкі, лісткі... Крыху перапіскі з вайны, якую чамусьці сам, такі ашчадны да прыгодаў свайго жыцця, не апублікаваў, а пасля зрабіў гэта адзін гарадзенскі журналіст... Сярод тых папераў былі запіскі ад сяброў інстытуцкага прафсаюза, іх яму дасылалі ў часе прафсаюзнага справаздачнага схода (ён быў старшынёй прафкама), а таксама карткі са студэнцкага вечара, на якім звычайна гуляюць у пошту.

Аляксей Карпюк даставаў нам, сябрам Саюза, у тым ліку і маладым, пачынаючым, кватэры, уладкоўваў на працу, на лячэнне, даставаў пуцёўкі, усіх уладкаваў у спецпаліклініку... Колькі гэта зберагала сілы, энергіі і часу, калі дзеці раслі і хварэлі, а не трэба было з імі стаяць у чэргах, а лячыла іх добрая і спакойная адна і тая ж лекарка, пакуль не выраслі...

Карпюк любіў жыццё, быў аптымістам, у тым часе, які выпаў нам, ён знаходзіў магчымасць перажыць непрыемнасці і дапамагчы іншым, ігнаруючы ўсіх кантралёраў, даносчыкаў і кар'ерыстаў. Карпюк прыдумваў прычыну, каб запрасіць у свой кабінет на размову, распытваў пра ўсё: пра твой стан, пра твае сямейныя справы. І ў мяне былі непрыемнасці на працы, а ён мяне бараніў. І дадому заходзіў...паглядзець, ці не крыўдзяць мяне дома... Прасіў пачытаць вершы. Слухаў і казаў: «Ты ўсё пра кветачкі, пра ягадкі, а трэба пісаць на палітычныя тэмы...» Не было яшчэ тады такога прыслоўя, што палітычныя вершы хутка старэюць... Іх пісалі ў той час толькі партыйныя падхалімы.

Людзі ездзяць і прыходзяць часцей не ў пэўныя месцы, а да людзей, да асобаў. Асобамі ў Гародні былі Карпюк і Быкаў. Не начальнікі разбурылі горад, ён пераўтварыўся ў друзы, калі не стала тут Быкава і Карпюка – смелых, таленавітых, мужных, далікатных, станюча адметных.

Нашы перавыбары сакратара пераўтвараліся ў прыгожыя літаратурныя спатканні, дзе мацавалася нашае сяброўства. Запрашаліся не толькі сябры аддзялення, але і маладыя, якіх ён заахвочваў працаваць у літаратуры ды ўступаць у Саюз пісьменнікаў.

Прыязджалі з Менска, часцей за ўсіх прыязджаў Янка Брыль, прыязджала наша бухгалтарка Ала Валяр'янаўна, яна працавала ў нашым Саюзе нязменна... Я сябрвала з ёю, таму што мы равесніцы, а была яна прыгожай, высокаінтэлектуальнай, выхаванай і далікатнай, без сталічных амбіцый. Звольнілі яе з працы ў Саюзе пісьменнікаў – і прапаў дзяржаўны бюджэт...Прыязджала ў Гародню, каб аплаціць пісьменнікам з вобласці камандзіроўкі.

Прыходзіў прадстаўнік ад партыі. Той самы чалавек так прывык нас правяраць, што ён прыйшоў і тады, калі ўжо была хоць якая дэмакратыя і ў Гародні ўтварылася некалькі партый іншага накірунку... Але Карпюк па звычцы яго запрасіў. Аляксей Карпюк рыхтаваў справаздачу з усёй адказнасцю, ацэньваў нашу працу, наш уклад у літаратуру і грамадскае жыццё. Мы крыху пасміхаліся, бо і так усё пра ўсіх было вядома, але, мой Божа, як гэта прыемна, калі цябе нехта так дабрадушна заўважае, ацэньвае тваю сціпую працу – з такой простаю шчырасцю і дабынёй.

Карпюк перахвальваў сціплыя поспехі правінцыйнай літаратуры, у тыя часы ўсе прыпісвалі болей, чым было. Карпюк жадаў і імкнуўся стварыць на гэтай зямлі, якую выбраў для жыцця і палюбіў, літаратурную элітную супольнасць, сям'ю, эліту стану. Як добры сейбіт збіраў зернетка да зернетка, не рассыпаў, не разганяў, хоць і не ўсіх трымаў...

Калі Пятро Лісіцын, якога прыслалі з нейкага рэгіёна ў Саюзе, каб умацаваць кантроль КДБ над Карпюком і Быкавым, нарэшце быў пераведзены ў Менск, то ўсе толькі цешыліся. Але сваркі ў нас былі таксама. Знаходзіліся спрытныя, якім надта хацелася заняць месца Аляксея Карпюка, яны думалі, што, калі месца тое зоймуць, адразу стануць вялікімі пісьменнікамі... Ужо, мусіць, у пачатку дзевяностых мне прыйшлося папрасіць Алеса Чобата, каб ён дапамог ратаваць сітуацыю, хоць сябрам Саюза пісьменнікаў ён яшчэ не быў... Але стрымаў імпэт аднаго паэта, сказаўшы так проста:

«Ты ж яшчэ малады, падрасці трошкі, паспееш і ты стаць сакратаром аддзялення, а пакуль што кіраваць ім будзе Аляксей Карпюк».

Калі Карпюка зноў перавыбіралі сакратаром аддзялення, ён без галасавання, кіруючыся статутам, прызначаў мяне сваім намеснікам. Я па вясковасці сваёй бунтавала, не разумела ўсёй дыпламатычнасці гэтага выбару, а ён падцягваў мяне, паэтку, да магутнасці прозы, якую называлі «цяжкай артылерыяй» у літаратуры, перадаваў пры жыцці мне тэстамант быць яго паслядоўніцай, заняць пасля яго гэтае месца... Што я і мусіла ўчыніць... хоць без вялікага поспеху. Мяне любілі Ларыса Геніюш, Зоська Верас, Янка Брыль і крыху Уладзімір Караткевіч... Але стварыць імя ў літаратуры Дануце Бічэль дапамог Аляксей Карпюк. І іншым усім, хто тут быў, хто адбыўся і не адбыўся. Карпюк хацеў, каб усе адбыліся. Не ведаю, ці памятаюць пра гэта ўсе?.. Я памятаю.

Ужо ў апошні год жыцця, будучы цяжка хворым, ён ездзіў у «Мастацкую літаратуру» да Серафіма Андраюка паразмаўляць пра кнігу вершаў Алеся Чобата «Год» і дачакаўся яе выдання. У друкарні Гародні бясплатна выдаў зборнік Анатоля Брусевіча «Дуэль».

У 1953 годзе ў часопісе «Маладосць» апублікаваў аповесць «У адным інстытуце» і быў прыняты ў Саюз пісьменнікаў. Я прачытала спачатку яго аповесць, а пасля ўбачыла аўтара. Наша выкладчыца беларускай літаратуры ў Лідскім педвучылішчы Таццяна Захараўна Шнэйдэр ведала Карпюка, і апавядала нам пра яго, і прынесла ў групу часопіс з яго аповесцю.

У 1957 годзе я пачала вучыцца ў Гарадзенскім педінстытуце. У пачатку года зайшоў да нас пісьменнік і пакінуў нам асобнік аповесці «Данута», каб мы прачыталі і казалі, што мы думаем пра будучую кнігу. Дзяўчына называлася іначай. Карпюк правільна зрабіў, што назваў яе маім імем, прыгожым і адметным на Віленшчыне, у нашым беларуска-літоўскім абшары. Магчыма, мала хто ведае, што няма такой святой – Дануты... У слоўніку імён святых няма і тлумачэння значэння гэтага імя. Лацінскае *dono* – дадзены ад Бога...

Ужо імем Аляксей Карпюк стварыў, як цяпер модна казаць, імідж сваёй гераіні, яна стала любімым вобразам у чытачак нашага заходняга рэгіёну. Мая сястра, колькі я памятаю, на стала трымала

«Дануту». А цяпер кнігі няма. «А дзе?» – пытаюся. Кажа: «Нехта ўзяў пачытаць і не вярнуў».

Уладзімір Калеснік лічыць, што гэта Аляксей Карпюк сваёй творчасцю стварыў сацыяльных дзівакоў, якія не змяшчаюцца на адведзенай ім грамадскай плошчы, выходзяць за яе межы. Письменник «...узяўся аспрэчваць жорсткі сацыяльны падыход да ацэнкі чалавека наогул, усумніўся ў прыярытэце класавога над чалавечым».

Такім дзіваком выступае герой аповесці «Данута» Янка Барташэвіч, які «...трымаючыся за кволую нітачку кахання», пераступае класавыя, нацыянальныя і сацыяльныя забароны. Ён убачыў у генеральскай дачцэ Дануце такія агульначалавечыя рысы, як духоўнасць, вера ў Бога, вернасць, дабрыва, міласэрнасць, спагада, любоў...

Аповесць прынесла вялікі поспех аўтару, здабыла яго прыхільнікаў як у Беларусі, так і за яе межамі. Здабыла сэрцы моладзі. Яна дапаўнялася, перавыдавалася, перакладалася на іншыя мовы. Яна павінна быць у духоўным ужытку нацыі ўвесь час. А вобраз Дануты стаіць у адным шэрагу з Ядвісяй з трылогіі Коласа «На ростанях», з Ганнай з «Палескай хронікі» Мележа.

Вядома, што нам спадабалася тады аповесць і тое, што аўтар да нас звярнуўся з такой дзіўнай прапановай – сказаць яму свае думкі пра ненадрукаваны твор. Ён далучыў нас да сваёй таямніцы. Мы сталі прыхільнікамі яго прозы. Ён прыняў нас у сваю партыю...

Карпюк сам ствараў сваіх чытачоў, любіў людзей і не хаваў гэтага, а людзі адказвалі яму ўзаемнасцю. Гарадзеншчына была ім абжытая, вывучаная і ведала яго як свайго пісьменніка. Яго шматлікія знаёмыя былі яго чытачамі, слухачамі, пазнавалі сябе ў героях яго апавяданняў, «нявыдуманых гісторый». Часам бывае лягчэй выдумаць, чым апісаць праўдзівае здарэнне. Але Аляксей Карпюк браў здарэнні рэальнага жыцця і рабіў іх фактам сваёй творчасці, меў такую патрэбу даказваць, што літаратура і ёсць праўда жыцця.

Напрыклад, аднойчы дзяўчынка ішла са школы і на стадыёне ўпала ў адчынены люк, прасядзела там некалькі дзён, пакуль яе знайшлі. Пра гэта абвешчалі па радыё, усе чулі. Вялікай смеласці трэба, каб апісаць гэтую гісторыю як твор мастацкі... Карпюк

стварыў апавяданне «Булачка»: дзяўчынка была галодная, але булачку, якую купіла для мамы, не з’ела.

Вядома, што быў ён заўсёды навідавоку, выступы пісьменнікаў кантраляваліся з боку ўладаў, сядзелі ў залах «стукачы», інфарматыры, як спецыяльна пасланыя, так і добраахвотнікі, якія мелі талент даносчыкаў ад прыроды. Карпюк быў сябрам партыі, а партарганізацыі нашае аддзяленне не мела – не было патрэбнай колькасці сяброў. Яму прыходзілася прыпісвацца да універсітэта. Калі яго «разбіралі» на партсходах, на пленумах, ён мне аб гэтым нават не казаў, але і так ведаў увесь горад, у «дыскусію» былі ўключаны рабочыя актывісты.

«...Аляксей Карпюк дастойна прайшоў праз акупацыю, адчуваў сябе паўнапраўным грамадзянінам, годным даверу і маючым права свабодна выказвацца па ўсіх вострых пытаннях мінулага і будучага краіны. Па меры таго як набіраў вагу яго пісьменніцкі аўтарытэт, усё больш пачыналі значыць для яго праўдзівасць і свабода слова, гэтыя каштоўнасці станавіліся справай жыцця: «Я стаю на сваёй зямлі, ды яшчэ каб не гаварыў на ёй таго, што думаю? Навошта тады жыць?!» (Ул.Калеснік)

Выходзяць кнігі «Дзве сасны» /1958/, «Данута» /1960/, «Пушчанская адысея» /1964/, «Вершалінскі рай» /1974/, «Свежая рыба» /1978/, «Партрэт» /1983/.

У гэты перыяд Аляксей Карпюк адзначаў: «Пісанне стала маім лёсам. Я знайшоў спосаб, як найбольш быць карысным людзям. Я спазнаў шчасце, я ведаю, як мне жыць...»

Карпюк – гэта пісьменнік грамадскага складу, значнае месца ў яго творчасці займае публіцыстыка: гэта нарысы «Мая Гродзеншчына» /1960/, «Чаго мы вартыя» /1970/, «След на зямлі», /1972/, «Вольга Корбут» /1977/, напісаная сумесна з М.Супанёвым... Выступленні на чарговых з’ездах Саюза беларускіх пісьменнікаў і на ўсесаюзных з’ездах пісьменнікаў ён ствараў як востракрытычны палітычны нарыс, працаваў над гэтым творам доўга, ашчадна адбіраў прыклады грамадскага, культурнага і эканамічнага жыцця Гарадзеншчыны, знаходзіў смешныя моманты, каб цікава было выступаць самому, каб у зале людзі не сумавалі. Пасля з’ездаў Быкаў і Карпюк прыдумвалі мне прычыну схадзіць да сакратара па

ідэалогіі ў абкам партыі, каб такім шляхам даведацца, ці дайшлі да абкама водгукі пра іх выступленні і супакоіць там сакратарскую партыйную злосць... Маўляў, ты маладая жанчына, цябе яны павінны паважаць і слухаць. Я не любіла ўвогуле туды хадзіць, і не хадзіла туды, калі мяне «запашалі» на гутарку, што, маўляў, час ужо ўступіць у партыю... Але дзеля Карпюка і Быкава я хадзіла ў абкам, а яны мяне чакалі ў дамоўленым месцы... А гэта мне давала адвагі. А пасля Карпюк памнажаў свой выступ і раздаваў знаёмым.

Вось ацэнка творчасці Карпюка гарадзенскім прафесарам і сябрам Саюза пісьменнікаў Аляксеем Пяткевічам: «Вельмі адметная творчая манера празаіка. Чытаеш кнігу і не заўважаеш у ёй устойлівых прыёмаў мастацкага пісьма, сродкаў вобразнай умоўнасці, быццам праходзіць перад табою жывое, рэальнае жыццё з яго звычайнымі чалавечымі адносінамі. Форма апавядання ў Карпюка размоўна-вольная, не звязаная строгімі сюжэтнымі законамі. Часцей гэта непадробны ў сваёй натуральнасці апавед ад першай асобы – апавядальнік бачыць у нас даверлівага суразмоўцу, уважлівага, як і ён сам, да звычайных, знешне эфектных з’яваў, падрабязнасцяў жыцця. Аднак такое раскаванае «нелітаратурнае» выкладанне і ёсць літаратурны прыём, які стварае ў чытача ілюзію поўнай рэальнасці ...»

Аповесць «Пушчанская адысея» – гэта рэалістычны твор пра перажытае аўтарам у акупацыю, на вайне. Карпюк, кіруючыся асабістымі маральнымі пакутамі памяці, стварыў твор праўдзівы, шчыры, у якім гераізм перамешаны з трагізмам. Вартасць аповесці ўзрастае таму, што пра гэты ўчастак вайны на сумежжы, дзе ўсе ваююць з усімі і ў мірны час, дзе ўвесь час пераразаюць межы пажывому то ўглыб Польшчы, то ўглыб Беларусі, гэтым распальваюць варожасць між людзьмі, праўдзіва можа напісаць толькі той, хто тут жыве. «Пушчанская адысея» паставіла аўтара побач з такімі майстрамі прозы, як Янка Брыль, Алесь Адамовіч, Васіль Быкаў..

Раман-быль «Вершалінскі рай» вырастаў з публіцыстычнага нарыса пра секту, якая разраслася ў тых мясцінах, адкуль родам Карпюк. Гэты твор прынёс аўтару шмат клопатаў, ствараўся пакутліва, адняў шмат часу і здароўя. Да таго ж, ён ствараўся тады, калі адбываліся ўсе, вышэйпрыгаданыя, партыйныя змаганні. Пра секту ў

Вершаліне пісалі і другія аўтары, увесь час беластоцкая газета «Ніва» паведамляла пра лёсы жыхароў Вершаліна і вёскі Грыбаўшчына, аж пакуль у 2002 годзе не памерла апошняя жыхарка Тэкля. Тэолаг, філосаф Уладзімір Паўлючук напісаў на польскай мове філасофскую кнігу «Вершалін», якая мела некалькі перавыданняў. Беластоцкі тэатр пра Вершалін ставіў п'есу. Ствараўся дакументальны фільм.

Старасвецкая глухая вёска здзіцэла ад вайны 1914 года, калі жыхароў вывезлі ў Расею, у голад і холад, дзе пры бацюхну-цару секты красаваліся болей, чым праваслаўе, а бежанцы чамусьці траплялі ў іх пастку.

Раман Аляксея Карпюка быў задуманы як сацыяльна-псіхалагічны, але гэтыя абмежаваныя тыпы-сектанты былі тормазам і аўтарскай задумы. Раман чытаецца як гістарычны, вострасюжэтны, са шматлікімі гумарыстычнымі, часам гратэскавымі апісаннямі.

Раман «Карані» /1988/ – гэта самая вялікая ўдача аўтара, ён атрымаўся і глыбоканародны, і шматпланавы, сацыяльны, вострасюжэтны, псіхалагічны, у ім шмат філасофскіх разважанняў, навуковых рэпартажаў... Уся творчая праца аўтара на працягу жыцця расквітнела цудоўнымі плёнамі ў рамане «Карані». Вельмі глыбока прадстаўлена побытавая культура беларускай вёскі Зялёная Даліна на сумежку з польскім і літоўскім этнасам. У вобразе Лаўрэна аўтар здолеў паказаць глыбіню і шляхетнасць чалавека працы, які навучыўся дысцыпліне і карыстанню зброяй у польскім войску, а пасля ваяваў у Савецкай Арміі, быў сувязным у партызанцы. Застаўся духоўна глыбокім, натуральным, здольным пераносіць усялякія жыццёвыя нягоды, здольным спакойна ўспрымаць гэтых псеўдаспажыўцоў, застаўся мудрым, стрыманым, маўклівым. Добра паказана ў рамане вартасць непрызнанага подзвігу, негераічнага гераізму, ахвярнай міласэрнасці. Лаўрэн на спатканні ў школе асмельваецца прызнацца, што ён нікога на вайне не забіваў, а нават, калі было месца, падбіраў раненых немцаў і вёз на перавязку. Гэта не змяшчаецца ў скажоных выхаваннем галоўках савецкіх дзяцей.

Вельмі цікава і далікатна апісвае аўтар у рамане Гародню таго часу, калі Лаўрэн служыў у польскім войску. Вуліцы і жанчыны ў музе маладосці.

Лаўрэн уступае ў канфлікт са сваімі сынамі і нявесткамі, якіх любіць... Сыны адарваліся ад каранёў, страцілі здольнасць зразумець роднага бацьку, які быў актывістам у свой час у Заходняй Беларусі, сябраваў нават з Міхасём Васільком. Сыны вырашылі прадаць бацькаву хату, каб купіць машыну. Смелы і спакойны, разумны бацька не знайшоў словаў пераканаць іх, што нельга яго забіраць у горад са свайго хутара. Ён паддаўся і не вытрымаў – вярнуўся праз паўгода ў родныя мясціны, але не меў да каго зайсці пагрэцца – і памёр, заснуўшы каля каменя недалёка ад роднай хаты. У вайну не забілі, але даканалі родныя дзеці.

Мова рамана «Карані» натуральная, такая, на якой размаўляў аўтар. Трэба было Аляксею Карпюку так доўга мучыцца з беларускай літаратурнай мовай, каб нарэшце вярнуцца да той, на якой размаўляў з маці і бацькам. Уладзімір Калеснік піша, што *«Карпюк бярэ дыялекты сярэдняга Наднямоння ды адыходзіць ад бацькі беларускіх рэк ажно пад Беласток. І дзіўная з’ява: Нёман аказваецца тут не воднаю, а моўнаю артэрыяй беларушчыны...»*

Калеснік высока ацэньвае моўную працу аўтара «Каранёў», ставіць яго на адзін узровень з Іванам Мележам і Янкам Брылём.

Сапраўды, вобраз Лаўрэна як народнага тыпа стаіць побач з Аліндаркам у Францішка Багушэвіча, з дзядзькам Антосем у Якуба Коласа, з Мікітам Зноскам у Янкі Купалы, з Васілём Дзятлікам у Івана Мележа...

Памятаю, як Аляксей Нічыпаравіч запрасіў на абмеркаванне рамана «Карані» пісьменнікаў Гарадзеншчыны. Вельмі гарача абмяркоўвалі, зацята спрачаліся. Шмат было прапаноў, што можна змяніць, каб раман стаў яшчэ больш вострым. Пра глыбіню ніхто не гаварыў, але пра павярхоўны сюжэт. Нехта кажа: «Трэба зрабіць, каб гэтых грошай за хату на машыну не хапіла...» А нехта кажа: «Я ў Масалінах быў на практыцы, там так не размаўляюць...»

Карпюк святкаваў дажынкі, ён быў добры... Цешыўся, як дзіця. Урэшце кажа: «Дзякуй вам за крытыку. Усе вашы заўвагі я ўлічыў. Раман ужо ў выдавецтве. Сын, ты кажаш, што ў Масалінах не такі дыялект. У мяне ж цётка з Масалінаў... Але гэта ж не зусім тыя Масаліны. У сваім рамане я сам прыдумваю і Масаліны, і мову, на якой там гавораць».

Карпюк усё жыццё збіраў свае слоўцы. Адноўчы ён спытаў у мяне, якія масці коней я ведаю, і сам назваў наступныя: белы, гнеды, каштанавы, вараны, сівы і сівы ў яблыкi, мышасты, буры, буланы. А я толькі прыгадала радок з верша: «Едзе восень на рабым кані...»

У 1986 годзе Аляксей Карпюк атрымаў прэмію імя Івана Мележа за кнігу «Сучасны канфлікт» /1985/. Я не здолела апавесці пра ўсе здабыткі майго настаўніка. Яны значныя.

Двойчы выдаваліся выбраныя творы Карпюка ў двух тамах – у 1980 і 1991г., у 1992 годзе выйшаў раман «Белая дама».

Хто баіцца слова «крэсы» і не любіць успамінаць пра штучны падзел Беларусі на Усходнюю і Заходнюю, таму варта чытаць прозу Карпюка. Творчасць гэтага аўтара павінна застацца ва ўжытку беларускай культуры, каб без крыўды прыняць, што заходнікі іначай думаюць, іначай працуюць, іначай лічаць грошы, іначай паміраюць, чым усходнікі, і гэта зусім не ў крыўду ні тым, ні гэтым. І гэта не разбурае Край... Праўда, «сектанты» ёсць не ў адной Грыбаўшчыне... Мы крыху больш еўрапейцы, крыху менш рускія. Але гэты падзел ідзе не па населенай прасторы, яго межы не такія выразныя, як дарогі паміж вёскамі, мястэчкамі. Галоўнае, што мы цяпер разам і можам застацца адным Краем. Калі не заснём апошні раз...

Як на вайне не бывае хворых салдатаў, ёсць толькі жывыя і забітыя, так у літаратуры не бывае мёртвых пісьменнікаў, ёсць толькі жывыя.

Пісьменнік Аляксей Карпюк пражыў сваё жыццё мужа і сумленна, сціпла і гераічна, без лішняга пафасу. 14 красавіка 1990 года ён святкаваў свае 70 гадоў, быў прыгожы вечар у лялечным тэатры, віншавалі сапраўдныя прыхільнікі яго творчасці. Застаўся фотаздымак з таго вечара: недалёка ад тэатра, у парку, у цэнтры інтэлігенцыі горада Аляксей Карпюк, а ў два бакі разыходзяцца бела-чырвона-белыя сцягі. Кніга «Чацвёртае вымярэнне». Яе ён пісаў свядома як апошнюю кнігу жыцця, ведаючы сваю хваробу і статыстыку. У творы «Развітанне з ілюзіямі» Карпюк уносіць істотныя карэктывы і дапаўненні да ўсіх сваіх кніг і да жыцця. Карпюк развітваецца з ілюзіямі, што сацыялізм, роўнасць у багацці, камуністычная партыя маглі даць людзям людскае жыццё і чалавечае шчасце. Але тут жа Карпюк знаходзіць новыя ілюзіі, што вось

■ Сэрца людское яднаецца з сэрцам сусвету...

цяпер усё мяняецца, прыходзіць сапраўдная свабода, дэмакратыя, справядлівыя выбары, жыццё па агульналюдскіх законах... Толькі ў той час мы ўсе ап'яnelі ад шчасця, калі над аблвыканкамам умацавалі вялізны герб Пагоні і зазьялі над Гародняй і над Менскам, над усёй Беларуссю бела-чырвона-белыя сцягі. Я таксама хацела б памерці тады, але жыць было надта цікава.

Апаненты Аляксея Карпюка аказаліся трывалымі і вернымі сваім прынцыпам. На карэктуры яго апошняй кнігі, якую чыталі ўжо пасля яго смерці, нехта ж усё «вучыў» яго пісаць як трэба – пісарскім роўным почыркам на палях ставіў слова «короче на 2» там, дзе аўтар выкрывае цемрашальства, бяспраўе, тупасць, хлусню, мітусню, пустэчу, дурноту, ілюзорнасць іх савецкага «шчаслівага» дзяцінства, «шчаслівай» старасці, «шчаслівай» маладосці, усяго беспрасветнага «шчаслівага» жыцця, якое яны прынеслі і падаравалі тут нам. І шчаслівай смерці...

Кнігу Аляксея Карпюка, у якой дзве невялікія аповесці, некалькі замалёвак, апавяданняў і «Баявы дзённік партызанскага камандзіра атрада імя Кастуся Каліноўскага Беластоцкага злучэння А.Н.Карпюка», – кнігу, якую і напісаў і ўклаў сам Аляксей Карпюк ужо пасля той аперацыі ў Бараўлянах, яго сябра Серафім Андраюк аддаў Іне Анатольеўне Карпюк у 1995 годзе. Толькі карэктуру. Набор рассыпалі. Вось такія ілюзіі.

Звычайна навідавоку над сталом пісьменніка знаходзілася мудрае выслоўе, якое з часам замянялася іншым... Напрыклад: «Цяпер я ведаю, чаму многія людзі любяць сячы дровы, – таму што вынік работы адразу відаць...»

І я, пераймаючы свайго настаўніка, кажу нібы такое выслоўе: цяпер я ведаю, як важна перажыць свой час з чыстым сэрцам і, адступіўшы ў цень, дазволіць іншым згарэць на тым самым вогнішчы. Сэрца людское яднаецца з сэрцам сусвету...

Данута Біцэль, Гародня, жнівень-верасень 2007